

Мілітаризація західних суспільств та систем прийняття політичних рішень як фактор трансформації ліберальних демократій

Аналізуються причини та можливі наслідки мілітаризації сучасних суспільств і збільшення ролі силових інститутів у виробленні політичних рішень. Констатується, що посилення цих тенденцій сприяє постліберальній трансформації державно-політичних інститутів і свідомості громадян ліберально-демократичних країн.

Сучасне українське суспільство нагально потребує вироблення орієнтирів для власного політичного, економічного й духовного розвитку. Особливого значення в цій ситуації набуває дослідження феномену ліберальної демократії, яка виступає домінуючою формою політичної організації провідних країн світу.

Однак незаангажований погляд на проблему сьогодення і майбутнього ліберальної демократії може привести дослідника до більш глибокого розуміння природи даного явища, виробленню принципово нового підходу до усвідомлення ролі і місця ліберальної демократії у формуванні майбутнього світового порядку і визначення в ньому місця Української Держави.

В рамках комплексного дослідження феномена ліберальної демократії, крім внутрішньосистемних чинників, дуже важливо встановити наявність або відсутність зовнішніх перешкод на шляху поширення ліберальних цінностей в сучасному світі, зокрема з боку «силових» відомств – інституцій оборони та безпеки. Деякі аспекти даної проблеми у своїх наукових працях висвітлювали такі діячі, як Зб. Бжезінський [1], Г. Кіссінджер [2], Ч. Капхен [3], О. Тоффлер [4], М. Хардт, А. Негрі [5], Л. Івашов [6], О. Панарін [7], С. Переслєгін [8], І. Попов [9], В. Сліпченко [10], А. Уткін [11] та інші, однак вони скоріше виявили тенденцію поступової мілітаризації сучасних суспільств та їх політичних систем, не відповідаючи на питання про ідеологічний зміст та ідеологічні перспективи досліджуваного процесу.

Таким чином, завдання статті, – виявити наслідки мілітаризації сучасних суспільств і посилення ролі силових інститутів у виробленні політичних рішень для трансформації ліберально-демократичних практик.

Наявність гарантованих вогнищ напруженості в майбутньому змушує задуматися про роль, яка буде приділятися силовим структурам і силовим методам досягнення стратегічних завдань як ліберальними

суспільствами, так і тими, що протистоятимуть їм. Військова історія свідчить про те, що збройне насильство завжди було головним засобом вирішення міждержавних суперечок, незважаючи на форму порівняння. Протягом тисячоліть військова політика переважної більшості країн будувалася на основі конфронтації із сусідами і часто приводила до збройних зіткнень, для чого потрібна була велика кількість добре навчених різнорідних військ і різнотипних озброєнь.

За останні 5,5 тисячі років цивілізації на Землі відбулося понад 15 тисяч війн і збройних конфліктів, у яких загинули кілька мільярдів чоловік. За всю історію свого існування люди жили в умовах миру тільки близько 300 років, тобто менше тижня кожні 100 років. У цей час із 197 країн світу одна третина перебуває у стані війни. Рекордним виявилось останнє десятиліття минулого століття. В 1990-і роки відбулося більше 100 війн, у яких брали участь 90 держав — значно більше, ніж у Другій світовій, і загинули до 9 мільйонів людей [10,18].

Виникає принципове питання: чи зберігає війна як інструмент досягнення політичних цілей свою актуальність та ефективність в умовах переходу більшості країн до сповідання цінностей ліберальної демократії?

Політолог М. Дойл, наприклад, стверджує, що приблизно за двісті років існування сучасних ліберальних демократій не було жодного випадку, коли одна ліберальна демократія пішла б війною на іншу. У відносинах між собою ліберальні демократії демонструють мало недовіри або зацікавленості у пануванні над іншим. Вони дотримуються однакових принципів загальної рівності і прав, тому в них немає підстав заперечувати легітимність одна одної. При цьому ліберальні демократії можуть воювати з державами іншого суспільного ладу, як воювали, наприклад, Сполучені Штати у двох світових війнах, з Кореєю, з В'єтнамом і недавно з Іраком у Перській затоці.

Отже, М. Дойл приходять до висновку, що в міру змінювання тоталітарних режимів ліберально-демократичними війни будуть відходити в минуле [12,401].

Однак це твердження далеко не всім здається безперечним. Так, російський філософ Б. Шапталов стверджує, що демократичним режимам вдалося вижити в оточенні тоталітарних демократій за рахунок більш активної зовнішньої експансії. Саме в рамках демократичних режимів прагнення до довгострокової експлуатації чужих ресурсів розглядається не як примха монарха або еліти, а як життєва потреба демосу, яка усвідомлена й підтримана широкими верствами населення.

Наприклад, рівень експансіонізму демократичних режимів Древнього світу (від фінікійців до римлян) виявився вище геополітичних амбіцій недемократичних суспільств, таких як Китай або Єгипет. При цьому експансія військова практично завжди супроводжувалася політичною, економічною і культурною експансіями [13,45-46].

Визнання цих тез справедливими дозволить нам констатувати факт, що і ліберально-демократичним режимам не чужим є розглядати війну як джерело задоволення базових потреб у ресурсах своїх громадян. Чим інакше можна пояснити, що протягом ХІХ ст. лідер вільного світу — США провели 114 війн, у тому числі війну з Мексикою 1846 — 1848 років, по результатах якої анексували дві третини

території Мексики? Протягом наступного століття американці здійснили 134 військових втручання. Безпосередньо після Другої світової війни США робили в середньому близько 1,15 інтервенцій в рік. У розпал «холодної війни» ця цифра збільшилася до 1,29. Після падіння Берлінської стіни (1989 р.) інтенсивність зросла до 2 інтервенцій у рік [14,25].

Американський вчений Ч. Капхен дотримується думки, що на сьогодні немає достатніх історичних передумов для твердження, що демократії не будуть воювати одна з одною. Історія взаємин ліберальних демократій нараховує так мало часу, що зробити коректні висновки відносно їх перспектив неможливо. «Аж до другої половини ХХ століття демократичні держави у світі були великою рідкістю, і вже одна ця обставина зводила можливість виникнення війни між ними практично до нуля. Тому відсутність «междемократичних війн» насправді мало що доводить» [3,220], — заявляє він.

Крім цього, Ч. Капхен вказує на ще одну оману ліберальних ідеологів. Він констатує: «Міжнародна система, навіть за умови, що вся вона складається з одних ліберальних демократій, сама не є демократичною й егалітарною. Сильні і багаті держави справляють набагато більший вплив на міжнародні відносини, аніж держави слабкі й бідні». Це, в свою чергу, провокує сплеск націоналізму і спонукає держави до продовження боротьби за визнання через силове суперництво [3,223].

Подібну тезу розвиває й автор ліберального маніфесту «Кінець історії» Ф. Фукуяма, який стверджує: «Змагання й війна — неминучий побічний продукт міжнародної системи, не за природу самих держав, але за анархічний характер системи як цілого. Це прагнення до сили не залежить від внутрішніх властивостей держав: вони можуть бути теократіями, рабовласницькими аристократіями, фашистсько-поліцейськими державами, комуністичними диктатурами або ліберальними демократіями» [12,374].

Французький соціолог Е. Тодд звертає увагу на іншу сторону проблеми силової політики. На його думку, велінням історії планетарною спеціалізацією Америки став захист демократичних принципів, яким загрожували то німецький нацизм, то японський мілітаризм, то російський або китайський комунізм. «Але якщо демократія запанує всюди, то ми в остаточному підсумку прийдемо до парадоксу: Сполучені Штати як військова держава стануть непотрібними світу і змушені будуть упокоритися ролі лише однієї з демократій, такої ж, як і всі інші» [15,19-20], — зауважує він. Висновок: цей сценарій неприйнятний для США, а тому й нездійснений.

Із цією точкою зору згодна і англійка М. Калдор, заявляючи, що «сучасні держави добули собі легітимність за допомогою війн. Ідея державності сама базується на війні. Насамперед, у США», а тому США для збереження своєї особливої світової місії завжди буде потрібна нова війна в рамках «холодної війни», що не припиняється [16].

Чільним фактором дестабілізації міжнародних відносин у майбутньому, на думку колишнього офіцера американської військової розвідки Р. Пітерса, буде виступати таке явище, як «клас нових воїнів» — професійних військових, «не постійних у своїй лояльності, звичних до жорстокості та ігнорувати громадський порядок». Сам інститут воїнів-найманців існує давно. Наприклад, у Середні віки такі воїни переваж-

но наймалися в дружини феодалів або займалися розбоєм. Однак саме після розпаду СРСР і переформатування світової військово-політичної карти світу цей рух прийняв загрозливі масштаби. У багатьох регіонах світу збереглися досить великі сегменти військово-організаційних структур, створених у свій час учасниками «холодної війни», непогано налагоджені і практично залишені напризволяще.

Р. Пітерс виділяє чотири джерела, з яких породжуються сучасні воїни-бойовики. По-перше, як і в колишні епохи, вони виходять із нижніх шарів суспільства і прагнуть компенсувати свої життєві невдачі й особисті проблеми насильством. По-друге, появі «класу нових воїнів» сприяють соціально-економічна розруха та зубожіння держави. По-третє, цей стан формується також із числа фанатиків, віра яких може ґрунтуватися на принципах етнічної, релігійної або національної винятковості. По-четверте, ще один, найнебезпечніший контингент «нових воїнів» являють собою «відкинуті військовослужбовці» — офіцерські кадри, молодший командний склад або навіть харизматичні особистості з числа рядових.

У підсумку, стверджує Р. Пітерс, чисельність воїнів-бойовиків у нинішньому світі вимірюється мільйонами. По всьому світу розкидані табори і тренувальні центри їхньої підготовки, випускники яких незалежно від національності й громадянства вступають у ряди усіляких повстанських армій, фронтів і рухів, звичайних банд і терористичних груп, поповнюючи ряди «класу нових воїнів». Сьогодні, завершує свій аналіз Р. Пітерс, цілі країни виявляються під їхнім контролем (Сомалі, Бірма, Афганістан, колишня Югославія, Грузія, Азербайджан, Чечня), але Захід занадто зайнятий власними проблемами, щоб приборкати «клас нових воїнів», що зароджується. У свою чергу, мир для представників цього руху є найменш бажаним станом справ. Тільки в хаосі, у стані війни і розрухи «клас нових воїнів» знаходить живильне середовище перебування [9,66-67].

Важливим фактором силової політики у світі є розвиток військових технологій й, відповідно, тактик і стратегій застосування збройних сил. На відміну від періоду біполярності й доктрини «ядерного стримування», що гарантує взаємне знищення учасникам ядерної війни, сучасні реалії військової справи дають шанси на перемогу як військовим гігантам, так і військовим карликам.

Так, наявність величезного військового, економічного й науково-технічного потенціалу дозволяє провідним країнам світу робити сьогодні і в майбутньому революцію у військовій справі. Після війн у зоні Перської затоки (1991, 1996, 1998, 2002 р.), в Югославії (1999 р.), а також у ході проведення контртерористичної операції в Афганістані (2001 р.) стало очевидним, що США та інші країни НАТО рішуче переходять до війн нового покоління — безконтактним війнам. Створюється й приймається на озброєння в масовому порядку практично нова зброя, що не має аналогів і здатна повністю змінити характер збройної боротьби й війни в цілому.

Головна особливість цих війн — перекладання основних функцій по веденню бойових дій на частково або повністю роботизовані системи, які замінюють живу силу в зоні зіткнення із супротивником. Технологія безконтактної війни припускає розгром військового й економічного потенціалу будь-якої держави, на будь-якій відстані від

супротивника. У результаті країни Заходу одержують можливість уникати під час військових операцій великих людських жертв, що в умовах зменшення жертовності серед їхніх громадян є вирішальним стратегічним фактором військових успіхів.

Надалі новітні досягнення й відкриття в галузі фундаментальних і прикладних наук дозволять арміям західних країн створювати й використовувати нові види зброї, засновані на нових фізичних принципах, які, на думку російського генерала В. Сліпченка, вчинять глибокий вплив на способи й навіть форму ведення війни. До них варто віднести: геофізичну (метеорологічну, озонну, кліматичну), радіологічну, радіочастотну, лазерну, інфразвукову, психотропну, інформаційно-психологічну, генетичну, етнічну, пучкову, акустичну, електромагнітну, теплову зброю, а також військові технології, що засновані на використанні антимаєрії й паранормальних явищ [10,293].

У свою чергу, зіштовхуючись із новими технологіями ведення безконтактної війни, в якій традиційні армії безсилі, військові еліти країн, що протистоять Заходу, були змушені докорінно перебудувати свої механізми війни й продемонструвати неабияке стратегічне мистецтво ведення бойових дій зовсім новими методами. Фактично останнім часом ними «обкатується» у різних регіонах світу модель нової, «асиметричної війни», у якій переплелися як анахронізми минулих часів, так і елементи нового трактування війни.

Зокрема, «асиметрична війна» припускає наступне: відсутність звичайної лінії фронту; розосереджену систему координації бойових дій при відсутності чітко окресленого центра військового керування; перетворення анклавів національних або релігійних меншостей на плацдарми для атаки супротивника; нав'язування тактики «ближнього бою» й знесення; нагнітання атмосфери страху і невизначеності; анонімність атакуючої сторони і невизначеність політичних мотивів; мобілізацію для участі в бойових діях жінок і дітей [17,341-342]. Ціль подібної війни – руйнування звичного способу життя, дезорганізація суспільства, його моральна капітуляція і відмова від базових цінностей. Надалі – перехід війни у фазу боротьби за виживання в екстремальних умовах (у чому незахідні народи мають значну перевагу).

Крім того, у світі зберігається висока ймовірність розповзання ядерної зброї і технологій зброї масового ураження. Варто очікувати, що саме економічно слабкі держави, що застрягли у своєму військовому розвитку, будуть прагнути робити ставку на ядерне стримування, на допустимість застосування ядерної зброї першими, та з цієї причини будуть вважатися надзвичайно небезпечними для інших держав. Захід вперше зіштовхнеться із ситуацією, коли він не буде впевнений у розумності супротивника, що завжди понад усе інше буде ставити власне виживання.

У цій ситуації американський юрист-міжнародник Л.-Р. Берес наполягає на тому, щоб США терміново розробили нову військову стратегію, яка б припускала перенацілювання американських ядерних ракет з військових об'єктів на цивільні, щоб змусити ймовірного супротивника більш тверезо оцінювати наслідки обміну ракетними ударами. «З першого погляду така доктрина може здатися варварством. Однак якщо єдина альтернатива їй полягає в явному зниженні дієвості засобів ядерного стримування США, то думається, що найк-

рашим з доступних способів запобігання загибелі мільйонів американців буде все-таки така погроза — відкрита і документально закріплена» [18], — підкреслює він.

Ці та інші фактори дозволяють сумніватися в тому, що війна як «продовження політики іншими, насильницькими методами» може відійти в минуле навіть у зв'язку з утворюванням ліберально-демократичних режимів у переважній більшості країн. Скоріше, варто погодитися з М. Хардтом та А. Негрі, які заявляють, що «сьогодні війні властива тенденція до ще більшого поширення, до перетворення в стійку форму суспільних відносин» [5,24].

Тривожні тенденції в сфері перспектив силової політики привели до перегляду місця і ролі військово-промислового комплексу, збройних сил і спецслужб західних країн у системі прийняття політичних рішень. Відверто лобістські устремління силовиків знаходять все більшу підтримку в середовищі правлячої політичної еліти.

Важко заперечувати, що відразу після закінчення «холодної війни» США, у рамках процесу глобальної демократизації, послідовно виступали за демілітаризацію і роззброювання. Якщо в 1990 році американський військовий бюджет становив 385 млрд. доларів, то в 1996-м — 280 млрд., тобто скоротився на 28%. З 1990 по 2000 рік загальна чисельність американських військовослужбовців, що перебували на дійсній службі, скоротилася з 2 до 1,4 млн. чоловік, тобто за 10 років знизилася на 32%. Питома вага військових витрат американського ВВП скоротилась з 5,2% в 1990 році до 3% — у 1999 році [15,101]. Скорочення американських військових витрат призупинилося лише в 1996 — 1998 роках. А збільшення військового бюджету відновилося в 1998 році. Саме в 1997 році військово-політичне керівництво США офіційно назвало «потенційними супротивниками» сім країн: Ірак, Північну Корею, Кубу, Лівію, Судан, Сирію та Іран (військові бюджети яких разом узяті становили близько 15 млрд. доларів [19,234]).

До 2003 року військовий бюджет США виріс до 343,2 млрд. доларів, а в 2007 році він становить уже 518 млрд. доларів. Аналогічні тенденції відзначаються і у бюджетних процесах інших країн. Особливо тих, що претендують на роль регіональних лідерів — Китаю, Японії, Ірану, Росії, Індії і Бразилії. Витрати на утримання збройних сил всіма країнами світу сьогодні перевищили аналогічні показники періоду «холодної війни» й «гонки озброєнь». За даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру, загальносвітові витрати на військові потреби в 1990 році тріхи перевищували 1 трильйон доларів. В 2005 році вони знову переступили планку в 1 трильйон (доларові ціни 2003 року з виправленням на інфляцію). А фахівці Вашингтонського центра стратегічних і бюджетних оцінок дійшли висновку, що військові дії американців за сім років у фінансовому вираженні обійшлися їм в 502 млрд. доларів [20].

Посилення ролі військових лобістів у формуванні державної політики США добре простежується в позитивній динаміці розгортання в країні й за рубежем об'єктів військової інфраструктури. Так, згідно даних щорічної доповіді Пентагону на 2003 фінансовий рік, військове відомство мало 702 закордонні бази приблизно в 130 країнах світу, а також 6 тисяч баз на Північноамериканському континенті і на території США. (При цьому тільки на території закордонних баз слу-

жили більше півмільйона військовослужбовців, співробітників розвідки, технічних фахівців, викладачів, членів їхніх родин і громадських службовців міністерства оборони США). Однак починаючи з 2000 року Міністерство оборони США заснувало мережу нових баз у Косово, Афганістані, Іраку, Ізраїлі, Кувейті, Киргизстані, Катарі та Узбекистані, дані про які не надходять до офіційних фінансових документів. До них можна додати і модернізовану мережу таємних баз, призначених для збору розвідувальних даних, фінансування яких здійснюється в обхід суспільного контролю [21].

Як відзначає Зб. Бжезінський, лобісти, що представляють інтереси силових відомств, активно підсилюють свої позиції в атмосфері втрати американцями почуття безпеки. Так, у 2003 році Конгрес визначив 160 важливих об'єктів загальнонаціонального значення, які можуть стати метою потенційних терористів і на захист яких варто виділити бюджетні кошти. Потім у справу вступили лобісти, і під кінець року в списку вже було 1849 об'єктів; у 2004 році він розбухнув до 28360; у 2005 році — до 77769. Сьогодні в загальнонаціональну базу даних внесено близько 300000 потенційних об'єктів для терактів: серед них — хмарочос Sears Tower у Чикаго й «Фестиваль яблук і свинини штату Іллінойс» [22].

Така динаміка, на думку Зб. Бжезінського, свідчить про те, що Америка стоїть на грані перегляду традиційного, дуже тонкого балансу між індивідуальними свободами і національною безпекою. Подібний фундаментальний перегляд, особливо в сполученні із сучасними технічними можливостями в області безпеки, на його думку, може згодом перетворити США в якийсь ізольований, зосереджений на власній безпеці ксенофобський гібрид демократії і автократії, можливо, навіть з ознаками «держави-замку». Як, наприклад, Ізраїль і Сінгапур, що, відзначає американський політолог, «можливо, є провісниками такого майбутнього», оскільки «обоє, в принципі, є демократіями, але в обох є сильні автократичні елементи, обумовлені вимогами безпеки... У кожному з них використовуються досить витончені методи для захисту власного населення від зовнішніх погроз, що дають державі можливість швидко реагувати на такі погрози. А цивільні права їх жителів певною мірою обмежуються» [1,260-261].

Дійсно, багато хто з аналітиків мають нахил розглядати ізраїльську політичну практику в якості футурологічної моделі, що чекає США, Західну Європу і Росію. Однак ця практика має мало загального із класичними канонами ліберальної демократії і, скоріше, презентує постліберальну модель організації політичного життя. Зокрема, в Ізраїлі відсутня чітка підпорядкованість армії і органів безпеки уряду, хоча останній є законом обраним і вищим органом виконавчої влади.

Незважаючи на відсутність спеціального законодавства, у державі встановилася практика, коли уряд напередодні прийняття важливих рішень консультується з керівниками впливових спецслужб (службою загальної безпеки «Шабак» і армійською розвідкою «Аман»). При цьому силовики практично мають право накладати вето на урядові ініціативи. Крім того, представники спецслужб успішно блокують спроби встановлення суспільного контролю над процесом вироблення і приведення до життя державної політики. Замість цього стимулюється зворотний процес — делегування старших генералів на керівні посади у

світ політики, бізнесу, науки і освіти, що приводить до посилення мілітаризації суспільства в цілому [23].

Проблема мілітаризації ліберальних демократій має глибокі традиції, пов'язані з періодом «холодної війни». Тоді правляча еліта мала можливість направляти негативну енергію своїх громадян убік зовнішнього ворога, послабляючи їх увагу на внутрішні проблеми режиму. Як зауважує О. Панарін, «в міру того як демократія ставала масовою, їй пропонували ставати військовою, мобілізованою на протистояння зовнішньому супротивникові... Ця мілітаризація менталітету, озброєного підозрілістю у відношенні чужих, перевертала з ніг на голову більшість демократичних принципів і установок» [24,38].

Період ліберального романтизму 1990 – 1996 років створив непереборні труднощі американській політичній еліті. Їй уперше в історії був даний шанс привести внутрішньополітичне життя США у відповідність із проголошуваними гаслами ліберальної демократії. Однак для такої великої і складної соціальної організації, як США, це виявилось б згубним – демілітаризація суспільства породила нові заклики, пов'язані з вивільненням негативної енергії мас, спрямованої проти владної еліти.

Так, відповідно до опитування, проведеного «CNN – Times» у листопаді 1995 року, 55% населення обвинуватили федеральний уряд у тому, що він «став до того всемогутнім, що поставив під загрозу права звичайних громадян». Однак уже через три дні після «чорного вівторка» (11 вересня 2001 р.) 74% заявили, що, на їхню думку, «американцям доведеться відмовитися від деяких особистих свобод», а 86% висловилися за те, щоб влада організувала охорону суспільних будинків і огляд громадян під час суспільних зборів [25,18].

Зникнення з політичної арени фактора «радянської загрози» призвело до кризи форм і методів управління американським суспільством, що була подолана лише після привнесення в масову свідомість американців нового образу ворога – в особі «світового тероризму». Треба відзначити, що, дійсно, з розпадом біполярної політичної системи число терористичних актів значно виросло. Так, якщо в 1980 році у світі було вчинено 500 терористичних актів, то в 1985 році – 800, у 1989 році – 856, а в 1996 році – більше 2000 [26,181], і ці цифри продовжують збільшуватися. Однак правляча еліта США сприйняла проблему тероризму не стільки як завдання, розв'язання якого лежить у площині усунення його соціальних причин, скільки як обставину, що дозволяє знову мілітаризувати суспільство і перейти до методів «кризового менеджменту» в управлінні державою.

М. Хардт і А. Негрі, аналізуючи сформовану ситуацію, приходять до виявлення двох помітних особливостей сучасного життя. Перша з них – різка зміна риторики панівного класу: «Одним із показників нового, активного характеру війни, що конститує її, є перехід у політику від «оборони» до «безпеки» [5,34-35]. При цьому «концепція безпеки веде до усунення розходжень між зовнішньою і внутрішньою сферами, між армією і поліцією; якщо «оборона» припускає наявність захисного бар'єра проти зовнішніх загроз, то «безпека» виправдує постійну військову активність – як на власній території, так і за рубежем» [5,36].

До цього варто додати, що забезпечення безпеки стає справою різних спецслужб, що виходять у своїй діяльності за рамки класич-

них військових і правоохоронних організацій. Другою важливою особливістю виявляється те, що можливості останніх вкрай обмежені — причому не їхнім потенціалом або силою тих, що опираються, але самою логікою сучасних силових акцій. По суті, у нових умовах влада, що бореться за забезпечення «безпеки», більше легітимує себе шляхом установа порядку. Тому силовики не зацікавлені в досягненні стабільності вже тому, що вона ставить під сумнів їхню власну необхідність.

Однак вихід окремих елементів спецслужб з-під цивільного контролю і зміцнення їх у системі прийняття політичних рішень перетворює ці організації в самостійних суб'єктів як внутрішньої, так і — в умовах глобалізації — світової політики [27,7]. Особливість цих спеціальних служб полягає в неявному делегуванні їм з боку суспільства права порушувати за необхідності закони самого ж суспільства, а це означає, що «спецслужби покликани заповнювати неминучу інерційність демократичного механізму, у тому числі, при необхідності, — і шляхом його прямого заперечення» [28,365]. Можна припускати, що в міру втягування американського суспільства в нескінченну війну із «світовим тероризмом» роль антидемократичних практик у прийнятті політичних рішень буде зростати.

Крім того, на думку військових експертів, США і західний світ стоять на порозі неабиякої мілітаризації своїх суспільств. Зокрема, розробляються плани створення «цивільного виду збройних сил» — сил і засобів цивільного захисту держави від будь-яких можливих терористичних актів, а разом і надзвичайних ситуацій природного та штучного походження. Ці сили можуть мати в якості системоутворюючого елемента свою розгалужену в країні і за рубежем спеціальну і фінансову розвідку, що володіє правом доступу й одержання необхідних матеріалів у міжнародних фінансових організаціях. В середині країни цьому «цивільному виду» збройних сил можуть підкорятися всі служби візового, паспортного і митного контролю, повітряного руху, судноплавства, а в мирний час — сили й засоби ППО країни та інші служби [10,51]. Тобто фактично мова йде про можливу мілітаризацію декількох мільйонів чиновників цивільних відомств.

Для підтримки в суспільстві високого мобілізаційного потенціалу й легітимації антидемократичної діяльності служб безпеки та акцій військово-поліцейського характеру державна пропагандистська машина багатьох країн практикує впровадження у свідомість своїх громадян демонізований образ ворога. Як правило, сучасний ворог — «уже не конкретний і не має певного місцезнаходження, відтепер він стає чимось, що швидко пересувається і вислизає, як змії в імперському раю. Ворог невідомий і невидимий, і все-таки він присутній як щось типу загальної атмосфери ворожості. Ворожий лик проглядається в мареві майбутнього і дозволяє підбадьорити легітимацію там, де вона ослабнула. Такий ворог на ділі не просто неловимий. Це абсолютна абстракція... Наявність ворога вказує на потребу в безпеці» [5,48-49].

Як відзначає французький політолог К. Галлаз, «правлячі кола Заходу намагаються звести суспільну думку у своїх країнах до чисто емоційного сприйняття подій і нагадати йому, що держави, на чолі яких вони стоять, — це машина із виготовлення Добра, і Добро це обов'язково восторжествує над всім світовим злом... мова для них іде

про те, щоб кинути юрби в стан отупіння й пригніченості і тим самим позбавити їх від усіляких думок про своє віддалене майбутнє і про свою причетність до спільних дій держав» [29].

Отже, перераховані тенденції міжнародної й внутрішньої політики провідних країн світу дозволяють констатувати:

– На сьогодні немає достатніх історичних передумов для ствердження, що демократії не будуть воювати одна з одною. Історія взаємин ліберальних демократій нараховує так мало часу, що зробити коректні висновки щодо їх перспектив неможливо. Однак прагнення до довгострокової експлуатації чужих ресурсів у рамках і демократичних і антидемократичних режимів розглядається як життєва потреба демосу, усвідомлена і підтримана широкими верствами населення.

– Важливим фактором силової політики у світі є розвиток військових технологій і, відповідно, тактик і стратегій застосування збройних сил. На відміну від періоду біполярності й доктрини «ядерного стримування», що гарантує взаємне знищення учасникам ядерної війни, сучасні реалії військової справи дають шанси на перемогу як військовим гігантам, так і військовим карликам. У результаті цього сучасній війні властива тенденція до ще більшого поширення, до перетворення в стійку форму суспільних відносин.

– Тривожні тенденції в сфері перспектив силової політики привели до перегляду місця і ролі військово-промислового комплексу, збройних сил і спецслужб західних країн у системі прийняття політичних рішень. Відверто лобістські устремління силовиків знаходять все більшу підтримку в середовищі правлячої політичної еліти. Про це зокрема свідчить збільшення протягом останнього десятиріччя військового бюджету США, Китаю, Японії, Ірану, Росії, Індії і Бразилії. Витрати на утримання збройних сил всіма країнами світу сьогодні перевищили аналогічні показники періоду «холодної війни» й «гонки озброєнь».

– Почастішала практика виходу окремих елементів західних спецслужб з-під цивільного контролю і зміцнення їх позицій у системі прийняття політичних рішень. Подібна практика перетворює ці організації в самостійних суб'єктів як внутрішньої, так і – в умовах глобалізації – світової політики. Можна припускати, що в міру втягування американського суспільства в нескінченну війну із «світовим тероризмом» роль антидемократичних практик у прийнятті політичних рішень буде зростати.

– Є підстави констатувати, що США і західний світ стоять на порозі посилення мілітаризації своїх суспільств. Зокрема, розробляються плани створення «цивільного виду збройних сил» – сил і засобів цивільного захисту держави від будь-яких можливих терористичних актів, а разом і надзвичайних ситуацій природного та штучного походження. Фактично мова йде про можливу мілітаризацію декількох мільйонів чиновників цивільних відомств. Така динаміка свідчить про те, що Америка стоїть на грані перегляду традиційного, дуже тонкого балансу між індивідуальними свободами і національною безпекою.

– Проблема мілітаризації західних ліберальних демократій має глибокі традиції, пов'язані з періодом «холодної війни» і необхідністю направляти негативну енергію своїх громадян убік зовнішнього

ворога, послабляючи їх увагу на внутрішні проблеми режиму. Наявність подібної практики полегшує мілітаризацію сучасного західного суспільства, сприяє постліберальній трансформації суспільних інститутів і свідомості громадян ліберально-демократичних країн.

Література

1. *Бжезинский Зб.* Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Пер. с англ. — М.: Междунар. отношения, 2004. — 288 с.
2. *Киссинджер Г.* Нужна ли Америке внешняя политика? / Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Ладомир, 2002. — 352 с.
3. *Капхен Ч.* Закат Америки: Уже скоро / Пер. с англ. Б. Сыркова. — М.: ООО «Издательство АСТ»; ОАО «ЛЮКС», 2004. — 636 с.
4. *Тоффлер Э., Тоффлер Х.* Война и антивоина: Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века. — М.: АСТ: Транзит-книга, 2005. — 412 с.
5. *Харт М., Негри А.* Множество: война и демократия в эпоху империи / Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Культурная революция, 2006. — 559 с.
6. *Ивашов А. Г.* Россия или Московия?: Геополитическое измерение национальной безопасности России. — М.: Изд-во Эксмо, 2002. — 416 с.
7. *Панарин А.С.* Стратегическая нестабильность в XXI веке. — М.: Алгоритм, 2003. — 560 с.
8. *Переслегин С.Б.* Самоучитель игры на мировой шахматной доске. — М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2006. — 619 с.
9. *Попов И.М.* Война будущего: взгляд из-за океана: Военные теории и концепции современных США. — М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Транзит-книга», 2004. — 444 с.
10. *Слипченко В.И.* Войны шестого поколения. Оружие и военное искусство будущего. — М.: Вече, 2002. — 384 с.
11. *Уткин А.И.* Единственная сверхдержава. — М.: Алгоритм, 2003. — 576 с.
12. *Фукуяма Ф.* Конец истории и последний человек / Пер. с англ. М.Б. Левина. — М.: ООО «Издательство АСТ»; ЗАО НПП «Ермак», 2004. — 588 с.
13. *Шанталов Б. И.* Русская экспансия: бей первым или погибнешь! — М.: Изд-во Эксмо, Изд-во Алгоритм, 2005. — 448 с.
14. *Лавренов С. Я.* Война XXI века: Стратегия и вооружение США. — М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство «Астрель»: ООО «Транзит-книга», 2005. — 316 с.
15. *Togg Э.* После империи. Pax Americana — начало конца. / Пер. с фр. Е. Н. Корендясова. — М.: Междунар. отношения, 2004. — 240 с.
16. *Цум. за: Chauvistre Eric.* «Der Krieg ist Theater» // Die Tageszeitung. — 2003. — 23 Mai.
17. *Удовик С.Л.* Глобализация: семиотические подходы — М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 2002. — 480 с.
18. *Берес Луи-Рене.* Новая ядерная угроза // «Chicago Tribune», (США). — 2007. — 10 сентября. Сайт ИноСМИ.Ru. — <http://www.inosmi.ru/translation/236525.html>.
19. *Коллон М.* Нефть, PR, война. Глобальный контроль над ресурсами планеты. — М.: «Крымский мост-9Д», НТЦ «Форум», 2002. — 416 с.
20. *Francis David R.* It's back: the global arms race // Christian Science Monitor. — 2007. — 26 March.
21. *Johnson Chalmers.* Bases for an Empire // Los Angeles Times. — 2004. — 18 January.

22. Бжезинский Збигнев. «Война с террором» терроризирует нас самих // «The Washington Post», (США). — 2007. — 27 марта. Сайт ИноСМИ.Ru. — <http://www.inosmi.ru/translation/233660.html>.

23. Ан-Нуаман Салех Мухаммед. Страна, которой правит армия // «Al Jazeera», (Арабская пресса). — 2004. — 04 марта. Сайт ИноСМИ.Ru. — <http://www.inosmi.ru/translation/208257.html>.

24. Панарин А. С. Испытание глобализмом. — М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. — 416 с.

25. Вугал Г. Почему нас ненавидят? Вечная война ради вечного мира: Очерки и эссе / Пер. с англ. Т. А. Кудрявцевой, А. А. Файнгары. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. — 155 с.

26. Алексеенко И. Р., Кейсевич Л. В. Последняя цивилизация? Человек. Общество. Природа. — К.: Наукова думка, 1997. — 416 с.

27. Пыхалов И. В. Спецслужбы США. — СПб.: «Издательский ДОМ «Нева»; М.: «ОЛМА-ПРЕСС», 2002. — 480 с.

28. Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации: Курс лекций. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 768 с.

29. Gallaz Christophe. Terrorisme, arme de pouvoir // Liberation. — 2005. — 27 juillet.

Белошицкий С. В. Милитаризация западных обществ и систем принятия политических решений как фактор трансформации либеральных демократий

Анализируются причины и возможные последствия милитаризации современных обществ и возрастания роли силовых институтов в выработке политических решений. Констатируется, что усиление этих тенденций способствует постлиберальной трансформации государственно-политических институтов и сознания граждан либерально-демократических стран.

Beloshitsky S.V. Militarization of western societies and systems of political decisions as a factor of liberal democracies transformation

Reasons and possible consequences of militarization of modern societies and growth of role of coercive institutes in development of political decisions are analyzed. It is established, that strengthening of those tendencies promotes post-liberal transformation of state and political institutes and consciousness of citizens of liberal-democratic countries.